

- Ніжин. - 2002; Анфимов А.М. П.А. Столыпин и российское крестьянство / А.М. Анфимов; Рос. акад. наук. Ин-т рос. истории. - М., 2002; Бойко В. Історіографія реформи державних селян другої половини ХІХ ст. в Лівобережній Україні // Література та культура Полісся. Вип. 20. Історичні та культурологічні процеси на Поліссі та в Україні (к. ХІХ - поч. ХХ ст.). - Ніжин, 2002; Шевченко В.М. Мобілізація колективної земельної власності на Півдні України у 1905-1914 рр. // Питання аграрної історії України та Росії: Матеріали четвертих наукових читань, присвячених пам'яті Д.П. Пойди. - Дніпропетровськ, 2002; Кугашев І. Участь українського селянства у політичній боротьбі 1917 року // Історія в школі. - 2002. - №2; Яременко М.Ф. Сумщина пореформена (1861 - 1916 рр.): Монографія. - Суми, 2002; Герасименко О.В. До питання про політичну агітацію серед селянства України на початку ХХ століття // Література та культура Полісся. Вип. 20. Історичні та культурологічні процеси на Поліссі та в Україні (к. ХІХ - поч. ХХ ст.). - Ніжин, 2002; Герасименко О.В. З історії селянських виступів у рр.). // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. - Черкаси: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, 2003. - Вип.7; Реснт О.П. Україна в імперську добу (ХІХ - початок ХХ ст.). - К., 2003; Поршнева О.С. Крестьяне, рабочие и солдаты России накануне и в годы Первой мировой войны. - М., 2004; Шевченко В.М. К вопросу о социально-правовом положении крестьянства в конце ХІХ - начале ХХ века (на примере Левобережной Украины) // Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества: Сборник материалов межвузовской научно-практической конференции. - Вип. 2. - Чернигов, 2004; Бородин А.П. Столыпин. Реформы во имя России. - М., 2004; Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час першої світової війни // Український історичний журнал. - 2004. - № 4 (липень-серпень); Шевченко В.М., Герасименко О.В. Століття повстання селян у селі Володькова Дівця на Чернігівщині 1904 року. - Чернігів, 2004; Герасименко О.В. Революційна українська партія в боротьбі за селянство // Український селянин: Зб. наукових праць / За ред. С.В. Кульчицького, А.Г. Морозова. - Черкаси: Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького, 2004. - Вип. 8. (Спеціальний: Матеріали V Всеукраїнського симпозіуму з проблем аграрної історії); Ковальченко І.Д. Аграрный строй России второй половины ХІХ - начала ХХ в. - М., 2004; Наумов С. Глухівська організація РУП - УСДРП та її література (поч. ХХ ст.) // Сіверянський літопис. - 2005. - № 2-3; Реснт О.П. Революція та соціальні рухи трудящих мас України // Український історичний журнал. - 2005. - № 4; Первая революция в России: взгляд через столетие. - М., 2005; Шевченко В.М. Стан народної освіти в Лівобережній Україні (кінець ХІХ - початок ХХ) // Сіверянський літопис. - 2006. - № 2; Наумов С.О. Створення Революційної української партії // Український історичний журнал. - 2006. - № 2.
6. Мулявічус Л.П. Про методи та методику вивчення селянських рухів // Український історичний журнал. - 1971. - № 1. - С.27.
7. Лещенко М.Н. Удосконалювати методику дослідження селянських рухів // Український історичний журнал. - 1966. - № 5. - С.32-38; Лещенко Н.Н. Методика статистического изучения размаха и форм крестьянского движения XIX в. / Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы 1960 г. - К., 1962. - С.53-64.
8. Пойда Д.П. Про методику вивчення селянського руху періоду домонополістичного капіталізму // Український історичний журнал. - 1966. - № 5. - С.25 - 31.
9. Литвак Б.Г. Координація методики вивчення селянського руху - завдання принципової важливості // Український історичний журнал. - 1967. - № 1. - С.100-104; Литвак Б.Г. Опыт статистического изучения крестьянского движения в России XIX в. - М., 1967.
10. Мулявічус Л.П. Вказ. праця. - С.23-32.

АНАТОЛІЙ ТИМОШЕНКО

ГРОМАДСЬКА І БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ Г.ГАЛАГАНА

Серед дослідників зустрічається думка про те, що історія - це насамперед люди та їх вплив на хід історичних процесів. Розвиваючи цю ідею, зауважимо, що сила такого впливу залежить від місця тієї чи іншої особи в політичній ієрархії, особливостей її характеру, мислення, таланту і виховання. Даючи оцінку зробленому конкретною людиною, потрібно говорити про глибину її внутрішнього світу, оскільки, навіть вчинки не можуть бути мірилом, коли не доведено, що це не поза. Розмаїття і суперечливість в оцінках зробленого Г.Галаганом - відомим громадським діячем др. пол. ХІХ ст. - у черговий раз засвідчують, що аналіз життя

і діяльності особистості - справа кропітка і нелегка, адже кожна людина живе у суспільстві, а отже, процеси, які відбуваються в ньому, знаходять своє відображення в її думках, мріях, справах.

Потрібно відзначити, що громадська і благодійна діяльність Г.Галагана завжди цікавила дослідників, а тому є найвивченішою стороною його багатогранного суспільно-корисного служіння. Зокрема, означеній проблемі присвячені дослідження Т.Ткаченко, М.Смольницької, С.Білокінь, М.Слабошпицького, А.Матвєєва [1]. Все ж поза увагою дослідників залишилося чимало фактів, які суттєво доповнюють і дають змогу ґрунтовніше підійти до оцінки його громадської діяльності, котра мала яскраво виражене національне забарвлення з помітним вкрапленням слов'янофільських поглядів. Саме такий синтез викликав свого часу в історика О.Дорошкевича неоднозначне ставлення до зробленого Г.Галаганом, а тому виникає потреба ще раз повернутися до цієї проблеми і на основі залучення додаткових матеріалів об'єктивно проаналізувати погляди і практичні дії відомого мецената та громадського діяча.

Так, розкриваючи меценатську грань діяльності Г.Галагана через призму стосунків його з відомими людьми, доречно буде зупинитися на характеристиці взаємозв'язків поміщика з відомим уже на той час Т.Шевченком. Весною 1840 р. молодий поміщик-студент випускного курсу Петербурзького університету, гостюючи разом з учителем Ф.Чижовим у М.Маркевича, вперше зустрівся з поетом. Згодом між ними встановилися досить близькі стосунки - вони стали приятелями. У 1844 р. поет подарував Г.Галагану екземпляр поеми «Тризна» [2, 47]. Як свідчать записи у щоденнику митця, дружні стосунки з ліберально-демократичним поміщиком збереглися і надалі. Так, у записі від 28 березня 1858 р. йдеться: «Зайшов до готелю Клея і зустрів там Галагана, котрий привіз мені листа від Максимовича з його віршами, які він читав 25 березня під час урочистого обіду на мою честь. А головне, що Григорій привіз мого «Єретика», якого я вважав безнадійно втраченим» [3, 516]. Отже, Г.Галаган став безпосередньо причетним до врятування відомої поеми. Спількуючись з поетом на різні теми, добре освічений і не позбавлений літературного хисту панич широко цікавився головним надбанням Т.Шевченка - його безсмертною поезією. 16 квітня 1858 р. поет зробив такий запис у власному щоденнику: «Галаган приїхав просити записати йому мій «Весняний вечір». Я з великим задоволенням виконав його прохання» [3, 520]. Приятельські стосунки згодом переросли у дружні, рівноправність і щирість яких сприяли тому, що друзі часто ділились один з одним своїми планами й задумами, розраховуючи на об'єктивну оцінку власних дій та вчинків. Так, у записі, зробленому поетом 19 квітня 1858 р., йдеться: «Вечір провів у Галагана. Він прочитав опис свого будинку, зведеного у старому малоросійському стилі у Прилуцькому повіті. Панський, але гарний і вартий наслідування задум» [3, 522].

Розкриваючи мотиви побудови споруди, Г.Галаган писав: «Незважаючи на різні залишки, що подекуди збереглися і свідчили про зовсім своєрідний стиль побудови, який належав саме нашому краю, тих особливостей не помічали, і, навіть, нехтували ними, як і усім рідним. Тут нема чому дивуватись, адже саме дороге цінне надбання всякого народу - його рідне слово, мелодія, архітектура - були у нас у Малоросії занехаяні і, навіть, до крайності принижувані так званім нашим освіченим класом» [4, 2]. З метою збереження кращих надбань української архітектури, а також для того, щоб привернути до існуючої проблеми увагу громадськості, Г.Галаган вирішив побудувати згаданий будинок. Для втілення задуму у життя, він звернувся до молодого петербурзького архітектора Е.Червінського, який був родом з України. Разом вони їздили по селах, оглядаючи кращі хати, у яких найбільш виразно проявлялися народні традиції. Такими були дім полковника Г.Галагана у с. Липове, кам'яниця полковника Я.Лизогуба у Седневі, будинок Б.Хмельницького у Суботові, але жоден з них не був узятий за взірець.

За основу будинку у Лебединцях було взято класичний приклад народної

архітектури - хату на дві половини, але її планування та об'ємно-просторове вирішення було збагачене.

Збудовано ту споруду було за досить короткий термін. Розпочалось будівництво у 1854 р., а через два роки господар міг вже приймати там гостей. Їхне око приємно вражало й милувало дерев'яні рублені стіни, зовні побілені, ще й оперезані призьбою, різьблені стовпчики ганків, граціозні напівфронти і виразна солом'яна покрівля даху, що чудово вписувала будинок в оточуючий його великий липовий гай. Планування, фасад і внутрішнє оздоблення будинку засвідчило, що молодому архітектору вдалося повною мірою реалізувати задум Г.Галагана, зібравши воедино усі найкращі мистецькі прикмети народної архітектури Полтавщини і Чернігівщини. Як відзначали сучасники, будинок той викликав у них неабияку зацікавленість. Вони вбачали в тій будівлі щось «від замків рицарських часів, швейцарської хижі й італійської вілли, що дозволяло спочити душею, зосередитись і заспокоїтись» [5, 5]. Зауважимо, що виразне українське спрямування новозбудованої споруди, відтворюючи самотність національної архітектури, викликало невдоволення певних сил, які вбачали у цьому навіть небезпеку для існуючого порядку. Але двадцятип'ятирічний поміщик виявив неабияку витримку й твердість у відстоюванні наміру довести розпочату справу до логічного завершення.

Продовжуючи дослідження взаємин Г.Галагана з Т.Шевченком, наголосимо на ще одному прикладі їхньої співпраці. Мається на увазі участь обох у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, хоча стосовно землевласника далеко не всі дослідники вважають це незаперечним фактом. Наприклад, В.Борисенко, називаючи членів товариства, не згадує поміщика у їх числі. Іншої думки М. Слабошпицький, який стверджує, що поміщик все ж належав до братчиків і залишився непокараним після розгрому товариства лише завдяки зусиллям свого вчителя Ф.Чижова, який все зробив, аби вивести колишнього учня з-під удару. З точки зору витоків і повноти наявної інформації, а також змісту програмних положень товариства, приходимо до висновку про участь Г.Галагана у засіданнях і зборах організації, при цьому питання членства залишається дискусійним. Не підлягає сумніву інше - він, як і багато кирило-мефодіївців, перебував під впливом поезії і поглядів Т.Шевченка, а тому роль поета у формуванні національно-політичної свідомості поміщика вбачається автором як надзвичайно важлива.

Розкриваючи громадську і благодійну діяльність Г.Галагана, необхідно відзначити, що у 50-х роках вона набула рис багатогранності і подальшого розвитку. Так, до нього як до людини освіченої, котра відстоювала національно-просвітницькі ідеї піднесення культурного рівня народу та пробудження національної свідомості, й водночас великого землевласника, звертали за допомогою багато діячів науки, освіти, культури. Зокрема, його прохали допомогти видрукувати збірку українських пісень М.Максимовича, видання якої припинилося через нестачу коштів. Папір та друкування кожного тому коштувало близько 300 крб., але, незважаючи на відчутні витрати, Г.Галаган задовольнив прохання, оплативши всі друкарські роботи [6, 446].

Наприкінці березня 1853 р. до мецената звернувся А.Рігельман з проханням допомогти видати твори А.Метлицького, доповнивши окремі розділи збірки, а саме купальські, жайничні, осінні та коліскові пісні [6, 448]. Г.Галаган запропонував видати пісні з нотами, на що А.Рігельман зауважив: «Ти вимірюєш на аристократичну ногу. Користі для аристократів, які давно опухли до всього живого, не буде, а люди середнього достатку купити не зможуть, бо дорого. А втім, ти видаєш, тому і воля твоя» [6, 451].

Відомо, що багато представників ліберального руху займалися просвітницькою діяльністю, вбачаючи в цьому можливість морального пробудження народу. Поділяючи таку точку зору, Г.Галаган запропонував почати видання творів для народного читання та творів П.Куліша. Але якщо перша пропозиція знайшла підтримку і схвалення з боку української інтелігенції як така, що «може вважатися

зручним способом виховання», то друга - викликала невдоволення як «справа несуттєва». Про це свідчить лист того ж А.Рігельмана, де він досить різко вказує поміщику на необхідність утриматися від друкування творів П.Куліша. «Я б не бажав, щоб його книга потрапила до рук простих людей. І кожен, хто любить спокій і не збирається викликати потрясіння, не побажає цього» [7, 190]. Варто відзначити, що такі погляди поділяло чимало представників як інтелігенції, так, звичайно ж, і багатих землевласників, заможних людей інших верств. Усі вони неодноразово дорікали Г.Галагану за його «крайній лібералізм».

До щедрого благодійника звертались не тільки за матеріальною допомогою, але й за порадою. Так, А. Метлицький радився з ним щодо орфографії, формату і друку деяких книжок, розмірковував над введенням нових букв [8, 450]. У свою чергу Г.Галаган не залишався осторонь проблем, що повсякдень хвилювали прогресивних діячів просвітицького руху. Так, у листі від 21 грудня 1864 р. він радив М.Максимовичу припинити поки що друкувати абетки для народних шкіл, і пропонував подумати над можливістю виготовлення інших навчальних посібників [9, 2].

Прикладом того, що служіння суспільним інтересам стало нормою життя поміщика, було його щедре меценатство на користь храмів і монастирів. Галагани ще з XVIII ст. активно допомагали православній церкві, виділяючи гроші, будівельні матеріали, даруючи землі під будівництво культових споруд, облаштування церков. Г.Галаган, ніби намагаючись компенсувати певну пасивність у цьому питанні декількох представників минулих поколінь роду, надавав церкві постійну допомогу.

Так, відразу після того, як він одержав право керувати справами у маєтку, ним було надано грошову допомогу Густинському монастирю. У грудні 1849 р. для ремонту цієї споруди виділено 1500 крб., а через місяць, для завершення ремонтних робіт, додатково передано ще 400 крб. [10, 26]. Для господарських потреб Георгіївського монастиря, що у Козельці, було виділено 110 дес. землі й дарчий акт на неї. Одержавши такий подарунок, настоятель монастиря ігумен Феодосій широко подякував благодійнику.

Незважаючи на фінансово-економічну кризу, що охопила поміщицькі маєтки наприкінці 50-х рр. XIX ст., Г.Галаган не полишав опікуватися справами й проблемами православної церкви. Зокрема, протягом чотирьох років велося будівництво церкви у Сокиринцях. Попри усі проблеми з грошима і відсутність достатньої кількості матеріалів будівництво було завершено на початку 1858 р. [11, 62].

У не менш складне перше пореформене десятиріччя Г.Галаган вважав святим обов'язком підтримати храми і монастирі. Так, у 1868 р. завдяки коштам, що виділив меценат, було завершено ремонт церкви в Озерянах і підготовлено проект та проведено підготовчі роботи для будівництва церкви у Гнилиці [12, 2]. Через три роки місцевий священник, отець Стефан Грабовський, одержав від щедрого поміщика землю під будівництво власної садиби.

Звичайно ж, дарунок землі священнику можна розцінювати по-різному, і все ж не потрібно вбачати у цьому виключно корисливі сподівання щедрого поміщика, адже Г.Галаган своєю діяльністю довів зворотне. Архівні матеріали містять чимало документів, де йдеться про допомогу простим віруючим. Підтвердження цьому можна вбачати у його пропозиції про відокремлення парафії в Лебединцях. Справа в тому, що до 1873 р. миряни двох сіл, Лебединців і Карпилівки, склали одну церковну парафію, що з урахуванням чисельності парафіян викликало чимало проблем. Вирішити їх можна було, лише створивши дві окремі парафії, що й було зроблено власником маєтку, незважаючи на неабиякі труднощі. Потрібно було збудувати церкву у Карпилівці, а також знайти можливість утримувати священника церкви св. Варвари у Лебединцях. З цією метою землевласник передав церкві 33 дес. землі з будівлями, а також вмовив церковних чинів залишити священнику попередній оклад. Більше того, вніс до кредитної спілки 1000 крб. з тим, щоб

відсотки йшли на зарплату священику [13, 6]. Промовистий факт вкотре засвідчив благородство поміщика, що було властиве йому протягом усього життя.

Ще у 1845 р. Г.Галаган, аналізуючи стан господарства у власних маєтках, відзначав вкрай незадовільне матеріальне становище селян в Ічні. На середину 70-х рр. господарство Ічнянської економії помітно зміцніло, покращились умови життя і селян, але громада все ж не змогла зібрати необхідні кошти для будівництва церкви. Власник запропонував побудувати нову церкву з цегли і, дізнавшись про те, що парафіяни змогли зібрати тільки 5500 крб., вирішив пожертвувати мирянам 10000 крб. для завершення будівництва храму [14, 24].

Багаторічна дієва й щира допомога православної церкві та віруючим сприяла зростанню авторитету Г.Галагана серед священнослужителів і простих селян. Майже в усіх власних маєтках він був головою церковнопарафіяльного попечительства, сумлінно виконувавши покладені на нього обов'язки, багато зробив корисного для земляків.

Долучився Г.Галаган і до відновлення та активізації громадського руху наприкінці 60-х рр. XIX ст. Громадівці постійно вишукували ширші можливості для друкування літературних, етнографічних і популярних видань. З цією метою вони створили у січні 1873 р. історичне товариство Нестора-літописця, почесним членом якого обрали Г.Галагана. У наступному місяці почав діяти Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Ведучи мову про його засновників, історик В.Борисенко називає прізвища громадівців Лисенка, Беренштама, Русова, Чубинського, Житецького, Лазаревського, Драгоманова, Старицького та інших. Незрозуміло, чому нічого не сказано про людину, яка очолила новостворений відділ, а цю почесну посаду обіймав Г.Галаган. Більше того, не маючи власного приміщення, члени товариства збиралися в оселі голови, де проводили у творчих дискусіях чимало часу, намагаючись визначити найефективніші напрямки діяльності.

Розкриваючи зміст роботи відділу, зауважимо, що вона полягала у зборі і виданні різноманітного матеріалу з історії, географії, природознавства, статистики та економіки краю. Окрім цього, друкувалися пісні, казки, легенди, результати проведеного відділом перепису населення Києва тощо. Щодо перепису киян додамо, що у 1874 р. було створено відповідний комітет на чолі з Г.Галаганом. Серед питань, які повинні з'ясувати переписувачі, називалися: чисельність населення, вік, етнічний склад, якою мовою розмовляли, кількість будівель тощо. Не вдаючись до аналізу інших результатів, відзначимо, що станом на 2 березня 1874 р. у Києві мешкало 127250 жителів, з них грамотними були 53335 осіб, 56042 киянина - неграмотні, решта - діти до 7 років [2, 51]. Характеризуючи «київський» період у житті поміщика-добровольця, відзначимо, що трьома роками раніше його обрали гласним міської думи, а згодом він був одним з двох кандидатів на посаду міського голови. За результатами голосування, з перевагою у 10 голосів переміг П.Демидов, який напередодні пообіцяв пожертвувати гроші для будівництва 100 дешевих квартир, а Г.Галаган пропонував відкрити навчальний заклад (колегію). Кияни зробили вибір на користь житла [2, 49].

Опікуючись проблемами загального характеру, поміщик не полишав поза увагою й конкретних людей, які потребували допомоги. Яскравим прикладом її безкорисливості була турбота про кобзаря Остапа Вересая. Так трапилось, що останній був кріпаком Г.Галагана, але поміщику, який тонко розумівся на мистецтві, достатньо було декілька разів послухати талановитого співака, щоб зрозуміти, хто перед ним. Наслідком стало звільнення кобзаря з кріпацтва. При цьому поміщик розумів, що відпустити на волю сліпу людину ще півсправи. Потрібно було забезпечити пристойне існування митця, допомогти йому розвинути свій талант, вийти у широкий світ. До честі господаря маєтку все це було зроблено. Так, у жовтні 1871 р. О.Вересай вперше виконував власні твори у Києві. 28 вересня 1873 р. Г.Галаган привіз кобзаря для участі у спеціально скликаному засіданні Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. Саме після

того публічного виступу славетного виконавця було вперше зроблено глибокий аналіз його творчості. Історико-мистецьку, професійну оцінку їй дали М.Лисенко та О.О.Русов. Через певний час про українського Гомера, як називали Вересаєва тодішні газетярі, дізналися у Петербурзі. Саме там самотнього українського митця слухали цар з сім'єю, які були приємно вражені виконавською майстерністю кобзаря.

Варто зауважити, що близькі стосунки Г.Галагана з О.Вересаєвим мали позитивне значення для них обох. Розголос про талановитого співака і поміщика-ліберала, який не шкодував коштів на культуру й освіту, ніби магнітом притягував до Сокиринців композиторів, поетів, художників. Спілкуючись з П.Кулішем, Л.Жемчужниковим, М.Лисенком і багатьма іншими відомими людьми, які приїздили до господаря маєтку, кобзар не замикався у собі, а мав нагоду урізноманітнювати і поглиблювати свою творчість. Саме така оцінка стосунків вбачається нам об'єктивнішою, ніж твердження дослідника О.Дорошкевича, який вказував на деяку односторонність співпраці кобзаря і відомих представників української та російської інтелігенції.

Викладені факти свідчать, що на початок 70-х років у Г.Галагана сформувалося стійке бачення і розуміння меценатства як вкрай необхідного, а то й єдиного способу підтримати українську культуру, освіту і тим самим долучитися до прогресивних сил національної інтелігенції.

Належить підкреслити, що активізація громадської діяльності Г.Галагана збіглася із відчутним піднесенням у національно-духовному відродженні українського народу. Все це викликало неабиякий спротив усіх консервативних і реакційних сил, що призвело до появи сумнозвісного Емського указу 1876 р. Окрім інших згубних для українства наслідків, було закрито і Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Подальше посилення реакції відбулося після вбивства Олександра II. Репресії проти народників призвели до того, що дехто з громадівців занепав духом, зневірившись у можливості розв'язати політичні й національно-культурні проблеми України, відійшов від активної громадської діяльності. Лідери громадівців В.Антонович і П.Житецький головну увагу зосередили на літературній, науковій і викладацькій роботі. Стосовно останнього, то він працював викладачем у Колегії Павла Галагана. Свого часу громадівець був репетитором юного Павла, коли той готувався складати іспити до 6 класу Другої Київської чоловічої гімназії. Відтоді й виникла взаємна симпатія в Г.Галагана і П.Житецького, яка з роками переросла у дружбу. Навіть переслідування поліції і вимушений від'їзд з України громадівця не похитнули віру в нього поміщика, який вмовив тодішнього міністра освіти графа Д.Толстого дати дозвіл працювати опальному П.Житецькому в колегії, під особисту відповідальність за його політичну благонадійність [15, 2].

До честі лідерів київської громади, їхня розгубленість тривала недовго. Враховуючи наступ реакційних сил, вихід знайшли у проведенні досліджень і пропаганді історії, археології, етнографії, літературознавства України, а також друкуванні художніх творів, мемуарів, щоденників. Для реалізації задуму В.Антонович, О.Лазаревський і Ф.Лебединцев заснували у 1882 р. журнал «Киевская старина». Про особливості інформаційного змісту видання буде сказано далі, а перед тим звернемо увагу на шляхи розв'язання проблем, пов'язаних з фінансуванням часопису. Справа в тому, що в історичній літературі утвердилася думка про провідну роль відомого мецената В.Симиренка у вирішенні фінансових питань, які гостро стояли перед редакцією журналу. Так, історик В.Борисенко відзначав: «Громадівці на кошти Василя Симиренка заснували «Киевскую старину» [16, 476]. Дослідники Т.Курінна і Н.Голубкова вказують на те, що В.Симиренко регулярно покривав дефіцит журналу, надаючи йому благодійну матеріальну допомогу [17, 3]. Безперечно, все це мало місце, і применшувати значення відомого українського мецената не потрібно, але й зводити його роль до рятівника «Киевской старины» все ж не варто. Таке

застереження базується на вивченні змісту листів редактора журналу Ф.Лебединцева до Г.Галагана, у яких йдеться про матеріальну скруту, куди потрапив колектив уже в перший рік існування часопису. Про масштаби фінансової кризи, яка з часом поглиблювалася, свідчить лист головного редактора до Г.Галагана від 3 лютого 1883 р. Там говориться: «Становище «Киевской старины» не тільки погане, але й безнадійне. Підписка впала на 20%, і впаде ще. Говорив з усіма про кризу: усі твердять одне - шукати тимчасової допомоги. Звертаюся до Вас з єдиним проханням - дайте мені знати, чи можлива спроба допомоги від графа Толстого. Якщо це неможливо, то я повинен вжити заходів, щоб своєчасно ліквідувати справу і самому шукати такої служби, яка б не позбавила мене права на пенсію, дала право ліквідувати борг. Якби хто взяв у мене сьогодні «Киевскую старину», я віддав би йому залюбки» [16, 3]. Зміст листа засвідчив повну безнадійність і розгубленість Ф.Лебединцева. Зарадити справі можна було лише енергійними діями, що й зробив Г.Галаган, домігшись видачі журналу державної субсидії. Видання було врятоване, але саме цей факт неоднозначно було сприйнято як окремими урядовцями, так і деякими істориками. Ведучи мову про особливості українського руху другої половини XIX ст., дослідник О. Дорошкевич писав: «Український рух своїм правим флангом безперечно охоплював місцевих аграріїв, а через них простував до найреакційніших чиновників царської держави, таких, як К.Победоносцев, граф Д.Толстой та інші. «Киевская старина», одержуючи допомогу від помірковано-ліберальної групи українофілів, разом з тим шукала підтримки з боку Синоду та Міністерства внутрішніх справ, тобто органів влади, що даремно грошей не дають, вимагаючи відповідної ідеологічної компенсації» [18, 3].

На ту статтю відгукнувся А.Степович, вказуючи: «О.Дорошкевич ставить у вину Галагану, що він, ставши членом Державної Ради, мав зносити з представниками реакційних сил. Але він вимушений був підтримувати ті відносини, щоб без великих звар влаштувати різні корисні громадські справи. Окрім того, не потрібно забувати, що увесь уряд був реакційним, і у Галагана не було іншого виходу» [6, 7].

Повертаючись до статті О. Дорошкевича, відзначаємо гостру критику ним позиції поміщика-українофіла під час зустрічі його з великим князем Костянтином Миколайовичем. Автор критичної статті докоряє Г.Галагану за нібито виявлену безпринципність і малодушність, коли князь висловив невдоволення тим, що народні читання у малоросійських школах проводяться українською мовою. Історик з неприхованим сарказмом відзначав: «Прихильник Шевченків, поміщик-українофіл намагався відтворити правду, визнаючи, що народна школа у тім краї знаходиться між канцелярською мертвечиною Міністерства народної освіти і попівською брехнею» [18, 4]. Відразу ж зауважимо, що далеко не кожен наважився б сказати подібне представникові царської сім'ї, а Г.Галаган це зробив. Як свідчить запис у його щоденнику, протистояти реакційним силам було досить складно. Читаємо занотоване: «Був у К.Победоносцева. Він сильно нападав на мене, що я виклопотав субсидію «Киевской старине». Гарячкуючи, казав, що Лебединцев - людина ненадійна, шкідлива, українофіл, а журнал - сепаратистський. Я запитав у Победоносцева, чи читав він статті, що там друкуються. З'ясовується - ні, а гарячкує» [20, 16]. Заперечуючи автору критичної статті, відзначимо, що Г.Галаган був практичним діячем і не міг розірвати усі зв'язки з владою, незважаючи на взятий урядом правий курс у внутрішній політиці. Тому важко не погодитися зі словами історика А.Степовича: «А хіба краще було, якби «Киевская старина» зовсім перестала виходити через нестачу коштів або ж вольове закриття журналу владою?» [19, 8]. Поміркованість, а то й певний консерватизм поміщика, за великим рахунком, вберегли видання від найгіршого - ліквідації його реакційними силами.

Заслуговує на увагу і подальше вивчення позиції Г.Галагана щодо польського питання та галицьких зв'язків. З'ясовуючи його ставлення до цього

далеко не однозначного питання, звернемося до документів. Збереглися записи у щоденнику, звідки дізнаємося про діяльність його як голови Київського відділу слов'янського благодійного комітету. Зміст записів свідчить, що він цікавився тяжкою долею Галичини, болісно сприймаючи утиски галичан, які ті змушені були терпіти від поляків. Взагалі ж, галицьке «народництво» Г.Галагана базувалося скоріше за все на поглядах його друзів-слов'янофілів Ф.Чижова, І.Аксакова та Ю.Самаріна. У бесідах з істориком А.Степовичем поміщик висловив своє бачення вирішення проблеми. Він говорив: «Перш за все нам треба рятувати галичан від ополячення і для цього не потрібно шкодувати ніяких матеріальних засобів, а що буде далі - то вже інша справа, справа історії. Можливо галичани приймуть російську літературну мову, можливо будуть розробляти свої діалекти, до яких пристануть і українські письменники. А поки що нам з усіх сих потрібно боротись з поляками, які з своєю шляхецькою ідеологією є лютими ворогами «демократичної Русі» [4, 5].

Повністю захоплений ідеєю боротьби, з метою захисту національних інтересів, Г.Галаган писав М.Юзефовичу: «Закликаю усіх нас проїнятих патріотичними почуттями і особистою любов'ю до своєї землі, і тоді ми будемо незламною силою і нам не треба було б боятись, а ні зовнішнього ворога, будь він зі списом, чи в іезуїтській рясі, а ні ворога внутрішнього, що вперто гніздиться у часто невігласному і чужому нам петербурзькому правлінні. Справді діяльну допомогу могла б надати народу освічена частина, тобто наше малоросійське дворянство. Але більшість наших дворян-поміщиків, маючи на собі деякий зовнішній блиск вихованості, не мають ні на грош моральної освіти, яка нерозлучна з істинною любов'ю до своєї землі. Недостатньо говорити мовою народу, треба вірити його вірою і замість возведення його до висот своєї фантазії треба самим зійти до народу і тоді зробитися його вірним відголоском» [22, 2].

Розуміючи, що моральної підтримки для галичан не достатньо, поміщик узяв безпосередню участь у підготовці до видання книги про Галичину, а також оголосив збір пожертвувань для підтримки руського елементу у краї. Зазначимо, що «руський» у трактуванні Г.Галагана не означає «російський», а має значення національного, етнічного і відмінного від польського. Як підтвердження можна вважати його публікацію у газеті «Москва», де автор з болем констатував: «Хотілося б бажати, щоб почуття народної самосвідомості розвивалось у нас швидше, а то ми так далекі до людей і їхніх проблем. От і галичани, здається, більше відомі тільки у колі вчених або любителів етнографії, ніж взагалі у руському суспільстві» [23, 2]. Намагаючись виправити становище, Г.Галаган залучав до роботи студентів, представників творчої інтелігенції, які повинні були допомогти галичанам протистояти польському засиллю. Так, у 1871 р. 58 його однодумців зібрали 405 крб. для підтримки видавництва, що друкували газети та журнали українською й російською мовами. На прохання поміщика випускник Київського університету М.Астряб зібрав 1000 книг для Руської бібліотеки у Перемишлі.

Необхідність зусиль у цьому напрямку Г.Галаган пояснював тим, що «наша малоросійська народність зазнає якщо не переслідування, то у крайньому разі відсутності всякого покровительства: уже 6 місяців клопочуся у цензурі про дозвіл на випуск творів самого невинного письменника Квітки окремими дешевими книжками для народу, але дозволу до цього часу не одержано» [24, 5]. Цей приклад у черговий раз засвідчив складність і неоднозначність ситуацій, з яких Г.Галаган мав вийти з честю - вирішивши справу, допомогти людям, водночас балансує на межі повного відторгнення реакційними урядовцями і можливістю бути незрозумілим тими людьми, заради яких він робив ті добрі справи. Ситуація ускладнювалась ще й тим, що у той час нова українська інтелігенція ще тільки формувалась, і прогресивні представники малоросійського дворянства, які мали

статі, на думку поміщика, провідником української ідеї, робили перші кроки на шляху до інтеграції «російських» і «польських» українців.

Наведені факти свідчать, що позиція Г.Галагана стосовно галичан багато в чому близька до поглядів народовців, хоча він і не поділяв їхніх найбільш радикальних програмних постулатів. При цьому варто наголосити, що зусилля поміщика-українофіла в основному спрямовувалися на збереження і розвиток чи не найголовнішої підвалини існування суспільства - рідної мови і літератури, а отже, позитивно впливали на культурно-освітній рівень і національну свідомість місцевого населення.

Узагальнюючи викладений матеріал, зауважимо, що діяльність Г.Галагана, спрямована на пошук внутрішньо-української єдності, є свідченням того, що він поступово перетворювався із студента-мрійника у глибокомислячого державного діяча, патріота і високоосвідомого громадянина, який щиро переймався як проблемами окремої людини, так і проблемами загальнонаціональними.

Джерела та література:

1. Ткаченко Т. Громадська та благодійна діяльність Г.П.Галагана. Дис... канд іст. наук. - К., 2003. - 229 с.; Смольницька М. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871-1920 рр.). Автореф. дис... канд. іст. наук. - К., 2004. - 20 с.; Матвеев А. Родина Галаганів: історичні контрасти // Вітчизна. - 1995. - № 7-8. - С. 115-117; Слабошпицький М. Українські меценати. -К.: Ярославів вал, 2001. - 327 с.; Білокінь С. Колегія Павла Галагана // Київ. - 1988. - № 8. - С. 144-149.
2. Ковалинський В. Меценати Києва. - К.: Київ, 1998. - 523 с.
3. Шевченко Т. Автобіографія, щоденник, вибрані листи. - Т 5. -К.: Дніпро, 1979. - 567 с.
4. ІР НБУ ім. В.Вернадського. Ф. 1. Спр. 6870. Письмо о малороссийском будынке (март 1858 г.). - 3 Арк.
5. Малороссийский будынок // Киевская старина, 1904. № 7-8. - С. 1-7.
6. Частная переписка Г.Галагана // Киевская старина. - 1899. -№ 4. - С. 440-454.
7. Частная переписка Г.Галагана // Киевская старина. - 1899 - № 5. - С. 181-198.
8. Частная переписка Г.Галагана // Киевская старина. - 1899. -№ 6 - С. 437-465.
9. ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф. 3. - Спр. 5685. Лист Галагана до Максимовича (21 грудня 1864 р.). - 2 Арк.
10. ЦДІА України м. Київ. - Ф. 1475. Оп. 1. - Спр. 574. От духовных лиц с благодарностью Г.Галагану (19 ноября 1819 - 16 октября 1864 гг.). - 54 Арк.
11. ЦДІА України м. Київ. - Ф. 1475. Оп. 1. - Спр. 1903. Контракты на постройку зданий и другие работы (16 января 1802 - 20 ноября 1867 гг.). - 72 Арк.
12. ЦДІА України м. Київ. - Ф. 1475. Оп. 1. - Спр. 135. Галагану от Ф. Петриченка (27 ноября 1868 г.). - 4 Арк.
13. ЦДІА України м. Київ. - Ф. 1475. Оп. 1. - Спр. 1251. Протоколы заседаний церковноприходского попечительства (1 мая 1823 - 6 сентября 1884 гг.). - 50 Арк.
14. ЦДІА України м. Київ. - Ф. 1475. Оп. 1. - Спр. 225. Г.Галагану от управляющего Гнилицкой экономией (25 мая 1870 - 2 апреля 1877 гг.). - 83 Арк.
15. ІР НБУ ім. В.Вернадського Ф. 10. - Спр. 5804. Михалевич О.: спомини про Київську громаду (квітень 1894 р.). - 2 Арк.
16. Борисенко В. Курс української історії. - К.: Либідь, 1999. - 615 с.
17. Голубкова Н. Рід Симиренків, багатий талантами // Діловий кур'єр. - 1996. - № 32. - С. 3.
18. Дорошкевич О. Український рух в оцінці поміщика 80-х рр. // Червоний шлях. - 1924. - № 6. - С. 1-6.
19. ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф. 179. - Спр. 130. Степович А. Еще к характеристике Галагана (1924 г.). - 11 Арк.
20. ІР НБУ ім. В.Вернадського Ф. 1. - Спр. 91. Дневник Г.П.Галагана за 1883 г. (март - ноябрь 1883 г.). - 42 Арк.
21. ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф. 10. - Спр. 14774. Степович А. До Києво-галицьких зв'язків (1930 р.). - 13 Арк.
22. ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф. 3. - Спр. 169. Лист Галагана до М.Юзефовича (16 квітня 1870 р.). - 2 Арк.
23. ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф. 3. - Спр. 795. Лист Г.Галагана до редакції газети «Москва» (11 лютого 1871 р.). - 3 Арк.
24. ІР НБУ ім. В.Вернадського. - Ф. 2. - Спр. 26741. Особисті папери Г.Галагана (червень 1884 р.). - 11 Арк.